

4. ENFOCAMENT PEDAGÒGIC DEL DOL MIGRATORI

QUÈ LI PASSA PEL CAP I PEL COR A QUI SE'N VA DE LA SEVA TERRA

Tothom parla del xoc de civilitzacions referint-se a la problemàtica de la integració dels immigrants i a elements relacionats amb la convivència en espais comuns i públics, però poca gent parla del *conflicte interior dels immigrants i les seves famílies*.

Najat El Hachmi

Catalana d'origen marroquí.

Nascuda a Nador, Marroc, el 2 de juliol de 1979.

Llicenciada en Filologia Arab per la Universitat de Barcelona.

I. Introducció

Fa uns quants anys que des de l'Associació Cultura Tretze treballem en diferents escoles i instituts de l'Hospitalet de Llobregat amb **Tallers d'Estudi Assistit per a alumnes immigrants (TEA)** i **Tallers d'Acollida a Famílies Immigrades a la Comunitat Educativa (TAFI)**. Aquestes activitats ens van acostar a compartir el que viuen l'alumnat i les seves famílies quan aterren a la nova realitat d'immigrants. Ens van permetre acompanyar-los no solament per aprendre una llengua nova i viure en un context diferent, sinó també per poder comprendre el que sentia cadascun d'ells i les seves famílies quan es trobaven en una terra i amb una gent que no és la seva, la d'origen. El fet de preguntar-nos què els passa pel cap i pel cor en aquesta nova situació ens va dur a estudiar i aprofundir el concepte de dol migratori.

Concretament, un dia un professor ens va consultar sobre un adolescent immigrant procedent del Perú, que anomenarem Raúl. Aquest jove, al seu país d'origen, treia unes notes excel·lents, però aquí tenia un rendiment acadèmic baixíssim i desinterès per tot, i en moltes ocasions va dir: "Siento que aquí no encajo". Quan vam parlar amb ell amb calma i vam escoltar el seu món interior, ens vam adonar de com se li feia de difícil estar aquí; la tristesa i la falta de voluntat eren l'expressió de la complexa situació per la qual estava

travessant des que va deixar el seu poble, els seus amics, els seus avis, etc. Aquesta situació també la vèiem en els adults, quan dialogàvem amb pares i mares en els Tallers d'Acollida a Famílies Immigrades. Necessitàvem comprendre per què tenien aquests sentiments, aquesta confusió, quan en realitat havien emigrat buscant el benestar. Vam començar a trobar respostes en l'àmplia bibliografia del Dr. Joseba Achotegui. Allà vam llegir:

Emigrant és tot aquell que se'n va i la migració suposa un canvi biogràfic de primer ordre. Molt poques situacions de la vida comporten tants canvis com la migració: tot el que envolta el subjecte canvia. Qui se'n va inicia un viatge que el marcarà, un viatge que canviarà la seva vida per sempre.¹

La migració és una d'aquestes situacions de les quals s'espera obtenir una sèrie de guanys i beneficis, però que comporta inexorablement una sèrie de pèrdues. El dolor que provoquen aquestes pèrdues es coneix com a "dol migratori". I com tots els dols, és el procés d'una persona que perd alguna cosa estimada, en aquest cas el seu país i el seu món vital, i que necessita, como tota pèrdua, recuperar l'equilibri psíquic. No es pot ni s'ha de negar aquest procés de sofriment i d'adaptació.

En Raúl, l'alumne al qual ens referíem abans, ho descrivia com a manca d'interès, tristesa, introspecció, apatia, abúlia, etc. És fàcil relacionar-ho amb un estat de dol; no era un dol per desaparició, perquè no se li havia mort ningú, sinó un dol per separació, perquè el seu país, la seva terra i tot el que això significa encara eren allà, tan lluny d'ell. Per a en Raúl començava un període d'adaptació, de treball lent i profund. Vam comprendre que si l'acompanyàvem podria ser menys dolorós i més fructífer. Vam valorar la importància de conèixer què és el dol migratori i, basant-nos en això, vam adaptar les estratègies pedagògiques pertinents.

1. ACHOTEGUI, J. (2014). *12 Características específicas del duelo migratorio*. Barcelona: El mundo de la Mente.

II. Què és el dol migratori i les seves característiques

El dol migratori es pot definir com el procés d'elaboració de la pèrdua que comença quan una persona emigra. És un treball de reestructuració de la personalitat en un ambient totalment diferent d'aquell del qual es procedeix. Comporta temps d'adaptació, paciència per descobrir i acceptar aquesta nova condició i alhora té característiques pròpies. No és el mateix un dol per la mort d'una persona estimada que el dol per canviar de país.

El Dr. Joseba Achotegui, en el seu llibre *12 Características específicas del estrés y duelo migratorio*, descriu les peculiaritats que defineixen aquest tipus de dol. En ressenyarem breument unes quantes i proposarem algunes implicacions que poden tenir en l'àmbit pedagògic, és a dir, amb mirada d'educador, de manera que puguin suggerir actituds i accions que orientin la tasca dels qui acompanyen el procés del dol migratori en centres educatius i entitats que acullen immigrants.

S'ha de dir que els que vam passar un procés migratori ens veurem reflectits, en més o menys mesura, en aquestes notes. I encara, no solament s'apliquen als qui emigren d'un país a un altre, sinó també a aquells que viuen un trasllat d'una localitat a una altra dins d'un mateix Estat. També en aquests casos poden aplicar-se aquests conceptes, òbviament amb diferents graus de dificultat i intensitat.

Les característiques específiques del dol migratori són les següents:

- A. És un dol **PARCIAL** pel que dèiem abans, no és per desaparició sinó per separació. Això no significa que sigui menor o més senzill, sinó que és qualitativament diferent. L'objecte que es perd és allà, lluny, i l'immigrant viu la seva vida en un altre lloc. És un dol semblant a la separació d'una parella. En la migració no es perd res per sempre, sinó que es viu una separació espai-temporal. D'aquí ve la segona característica:
- B. És un dol **RECURRENT**, perquè es fan reviure els vincles amb el país de procedència de manera permanent, sobretot amb el fenomen de la globalització i l'ús d'internet. Aquest anar i venir virtual al país d'origen i als contactes d'allà fa que el procés

d'elaboració sigui més complex, perquè continua estant actiu tota la vida. Como diu Asmaa Aouattah, autora de *L'etern retorn*: "Arriba un moment en què acceptes la teva realitat i comences una nova etapa de la teva vida, però el dol no s'extingeix mai. Una imatge, una cançó, una olor... poden tirar per terra anys d'esforç i et sents com si haguessis emigrat ahirmateix".² I és que el dol migratori acompanya tota la vida. No obstant, és alhora una gran oportunitat de reestructurar la personalitat i créixer, si l'elaboració del dol és adequada. L'immigrant no oblidarà mai d'on ve, quins són els seus orígens, però a mesura que vagi elaborant aquest canvi, s'anirà obrint a noves experiències que poden ser enriquidores.

No és un camí fàcil i de vegades venen ganes de tirar enrere. Recordo que en Raúl un dia ens va dir: "Ni bien puedo, vuelvo a mi país". S'ha de tenir en compte que la "fantasia del retorn" és normal que aparegui, amb més o menys intensitat, en aquest procés. No ens ha d'amoïnar, és un sentiment normal que ajuda a passar les etapes més difícils del dol. És un mecanisme de defensa, com veurem més endavant.

- C. És un dol **MÚLTIPLE**. Diu Achotegui: "Possiblement cap altra situació de la vida d'una persona, fins i tot la pèrdua d'una persona estimada, comporta tants canvis com la migració. Tot el que hi ha al voltant de la persona canvia, i com més llunyana i distant socialment i culturalment sigui la migració, més canviarà".³ Es considera que com a mínim hi ha set dols, que engloben molts aspectes i canvis que la persona ha d'afrontar, i que són:

1. **La família i els éssers estimats**, sobretot si hi ha separacions forçades de fills petits.
2. **La llengua** (dificultats amb la nova llengua i por de perdre la llengua d'origen).
3. **La cultura** (costums, valors...).

2. AOUATTAH, A. (2018). *L'etern retorn*. Barcelona: Voliana.

3. ACHOTEGUI, J. (2014). *12 Características específicas del duelo migratorio*. Barcelona: El mundo de la Mente.

- 4. **La terra** (paisatges, colors, lluminositat, olors, temperatura...).
- 5. **L'estatus social** (accés a oportunitats, papers, treball, habitatge, sanitat...).
- 6. **El contacte amb el grup de pertinença** (prejudicis, xenofòbia, racisme...).
- 7. **Els riscos de la integritat física** (en el viatge migratori, accidents per persecució, indefensió...).

- D. És un dol **VINCULAT A VIVÈNCIES INFANTILS** i que **PROVOCA CANVIS EN LA IDENTITAT**.

Compartim amb l'escriptor W. Somerset Maughan que: "Els homes i les dones no són només ells mateixos; també són la regió on han nascut, la casa en què van aprendre a caminar, els jocs a què jugaven de petits, el conte que els van explicar, el que van menjar, les escoles on van anar, els esports que seguien, els poemes que van llegir..."⁴ És fàcil comprendre la veritat d'aquesta afirmació si entenem que la nostra personalitat es construeix amb els "totxos" de les nostres experiències de la infantesa. Hom "edifica" la seva personalitat amb els materials de la infantesa per viure en aquell mateix lloc. Quan ens traslладem a un altre lloc, necessitem recondicinar-nos, fer reformes, però aquest edifici ja construït només pot ser modificat en part per poder viure en altres circumstàncies.

S'ha de comprendre i acceptar que, quan hom emigra, s'enyorarà dels objectes lligats a la infantesa, que són elements de la cultura d'origen. És normal que es trobin a faltar els menjars, les olors, els paisatges de la terra de la infància, etc. Per això el poeta Rainer Marie Rilke declara que "la veritable pàtria de l'home és la infantesa".

La validació d'aquests sentiments de nostàlgia facilita aquest procés d'adaptació i fa possible que encaixin les noves experiències vitals en l'entorn actual. Entenem que, com a educadors, ens pertoca ajudar a qui passa per aquest procés perquè

4. SOMERSET MAUGHAN, W. (2021). *Al filo de la navaja*. Madrid: Debolsillo.

es compregui i no rebutgi ni es resisteixi a aquests genuïns sentiments de nostàlgia. Aquesta acceptació obre el camí cap a noves experiències, nous sentiments, nous vincles. La figura del docent com a acompanyant del dol pot ser crucial en aquest treball interior de l'immigrant.

Com a conseqüència de tot això, és lògic pensar que qui passa per un dol migratori constata canvis en la seva identitat. Entenem que la identitat no és una cosa estàtica sinó dinàmica. Es va modelant constantment. No es construeix d'una vegada per sempre, sinó que està en constant interacció amb els esdeveniments que vivim en el nostre relat biogràfic. En aquest sentit, resulta aclaridora l'afirmació de María Isabel Toledo Jofré: "Si la identitat és una construcció, la pregunta "qui sóc?" es transforma en "qui estic sent?" en un moment i context particular de l'existència. Llavors resulta més adequat parlar de construcció identitària. Referir-se a la construcció identitària implica incorporar la dimensió de trajectòria. [...] Sap que és un mateix subjecte a través del temps i que manté una coherència malgrat els canvis que ell mateix fa, els canvis del context i dels altres que l'envolten".⁵

El fet de migrar implica un esdeveniment de tal magnitud que genera nous reptes en la construcció identitària. És una etapa de transformació de tot l'entorn de l'immigrant, de les persones que l'envolten, de normes socials, de llengua, de costums. Moltes vegades això pot generar por i confusió, hom pot arribar a sentir que perd les arrels, que no sap d'on és, en definitiva, que "perd" la seva identitat.

La figura de l'educador és fonamental per poder aclarir aquesta situació, ajudar a comprendre que la identitat no és un motlle únic i rígid, que hi haurà canvis però no per empobrir sinó tot el contrari. Aquesta nova situació pot ser ocasió d'enriquiment cultural i identitàri, es pot estar arrelat de manera múltiple i això no empetiteix sinó que obre noves possibilitats per continuar-se construint.

5. TOLEDO JOFRÉ, M. I. (2012). "Sobre la construcción identitaria". *Atenea* n. 506- II Sem. 2012: 43-56. Santiago de Chile.

L'últim esglaó en el procés migratori és ser ciutadà de ple dret, responsable i participatiu en el país d'acollida, i per a això és fonamental la tasca de l'educador com a acompanyant d'aquest procés, que li faciliti afrontar pors i desconfiances alhora que li generi capacitat d'obertura i de disposició per a noves i enriquidores possibilitats.

- E. És un dol que pot implicar **REGRESSIÓ PSICOLÒGICA I MECANISMES DE DEFENSA PSICOLÒGICS**. Davant de la magnitud de canvis a què fa front l'immigrant i el dèficit en la xarxa de suport social, és lògic que senti inseguretat, angonya i indefensió. Una reacció davant d'aquest fort estrès i tensió és tenir conductes regressives, és a dir, adoptar comportaments infantils, immadurs, menys autònoms, propis d'una etapa anterior de desenvolupament. Aquestes actituds, en aquestes circumstàncies, no són signes de debilitat o incapacitat sinó quadres de tipus reactius que s'aniran reduint en la mesura que el procés d'adaptació avanci favorablement. Achotegui assenyalava tres expressions bàsiques d'aquestes regressions: **les conductes de submissió i dependència, la sobrevaloració de líders i la queixa infantil o rebequeria**.

Un altre tipus de reaccions davant d'aquesta situació són els mecanismes de defensa psicològics com **la negació, la projecció, la idealització, la formació reactiva o l'animisme**. Tots aquests mecanismes són formes de gestionar l'ansietat i permeten distorsionar la realitat de manera que puguin fer-la menys difícil i més suportable del que és en si mateixa. Quan la situació millora, aquestes reaccions van desapareixent.

Tenir coneixement d'aquest tipus d'actituds en els immigrants permet als educadors comprendre certs comportaments que ens poden semblar inapropiats i que entorpeixen el treball d'adaptació a la nova vida que emprenen. El reconeixement d'aquestes estratègies psíquiques dona eines que faciliten la comprensió i l'acompanyament. Alhora cal evitar postures paternalistes que afavoreixin la dependència, ja que aquesta actitud no faria més que retardar o impedir el procés. De la mateixa manera, si notem alguna d'aquestes conductes en els

immigrants, és aconsellable fer de mirall, és a dir, reflectir-les benèvolament de manera que puguin veure's a si mateixos i entendre la seva manera d'actuar. Es requereix paciència i estar alerta, és part de l'acompanyament del dol.

A en Raúl li costava molt de fer les tasques a casa seva i vam aconsellar a la seva mare que compregués la seva angoixa, però que no l'eximís de les obligacions que havia de fer. Es va crear entre ells un nou vincle que, amb el temps, en Raúl li va poder agrair. Una cosa similar li va passar a l'escola i en la relació amb els professors.

- F. El dol migratori passa per una sèrie d'**ETAPES** i presenta diferents **INTENSITATS**. Molts autors especialistes en dol descriuen diferents **ETAPES**, entre d'altres: **la negació, la ira, la depressió, la negociació, l'acceptació, la restitució, etc.** Totes elles es donen sense seguir un patró d'ordre i fins i tot superposades. Reconèixer-les i distingir-les ajuda els educadors a poder acompanyar aquest "puja i baixa" de sentiments i emocions que sempre comporta un dol. Tot el que sabem d'Educació Emocional i gestió de les emocions pot ajudar-nos en aquest tipus d'acompanyament, però sempre deixant que cada persona faci el seu propi recorregut.

Quant a la **INTENSITAT**, es poden considerar dues variables que la determinen; d'una banda, els elements que **provoquen estrès**, que són les dificultats externes que troba l'immigrant en aquest període d'arrelament (idioma, habitatge, treball, relacions socials, tràmits administratius, etc.) i, d'altra banda, la **vulnerabilitat**, que és el conjunt de limitacions personals que té el subjecte per fer front a aquesta situació (discapacitats físiques o psíquiques, dèficit en les habilitats socials i comunicatives, etc.). Achotegui descriu tres categories de dol: **dol simple** (que es pot elaborar en bones condicions), **dol complicat** (que té dificultats rellevants per ser elaborat i es pot cronificar) i **dol extrem** (en condicions tan difícils que no es pot elaborar). En aquesta última categoria, també anomenat dol patològic, es fa necessària la presència d'un professional de salut mental.

Quan des de Cultura Tretze vam començar a fer tallers sobre **Tractament Pedagògic del Dol Migratori**, vam rebre moltes consultes de docents preocupats perquè creien detectar "dols extrems". Cal ser prudents a l'hora de valorar la situació de les persones que emigren. La majoria de les vegades aquest procés, difícil i tediós, els immigrants el passen sols i sense ajuda. Els éssers humans tenim capacitats per emigrar i elaborar dols. Si els educadors poden conèixer aquestes característiques, saben comprendre i acompanyar aquest procés amb paciència i solidesa, i tenen en compte algunes consideracions que exposarem més endavant, ja podran generar un ambient favorable per al seu desenvolupament en la majoria dels casos. El "dol extrem", que Achotegui denomina "síndrome d'Ulisses", si bé no és un trastorn mental, és un quadre intens d'estrès crònic i múltiple, que apareix en els immigrants que viuen en situacions d'exagerada adversitat (soledat, exclusió, por, indefensió, etc.).

- G. És un dol que transita per **SENTIMENTS D'AMBIVALÈNCIA** cap al país d'acollida i el país d'origen. És normal que l'immigrant, en aquest ondulant camí emocional d'adaptació, oscil·li entre l'amor i l'odi, la frustració i la ràbia, la nostàlgia i l'admiració, en permanent comparació entre les dues ribes del seu recorregut migratori. Passa per moments en què no se sent "ni d'aquí, ni d'allà". Pot ser una situació incòmoda per a la persona immigrant i per als que l'envolten.
- En aquest punt tornem a proposar d'estar alerta per reconèixer aquests sentiments intensos, ja que el fet de saber què els origina pot donar pistes per poder-los regular, no sentir que et dominen i així poder aconseguir l'equanimitat. Qui acompanya una persona en aquestes circumstàncies la pot ajudar a recordar aquesta peculiaritat del període d'acomodació a un nou entorn, animar-la a tenir paciència i a ser prudent per saber on i a qui les exposa. És una bona ocasió per afavorir la crítica constructiva, ja que l'immigrant coneix les dues cultures i pot fer-hi una mirada analítica. Quan passi el vendaval emocional, arribarà a una etapa de restitució on podrà trobar l'equilibri, rescatar el millor de cada cultura i aprendre dels errors de cadascuna d'elles.

- H. El dol migratori és **TRANSGENERACIONAL**, és a dir, si l'immigrant no aconsegueix assolir una ciutadania de ple dret en la societat d'acollida, la situació passa als seus fills i podria continuar en les generacions següents. Podem afirmar, sense cap dubte, que la condició d'immigrant no s'hereta, però sí l'exclusió social que deriva d'un procés migratori incomplet. D'aquí la importància d'aquest treball d'elaboració del dol i del tot el que pot aportar la presència i acompanyament d'un educador que coneix el tema.

Hi ha un altre factor que s'ha de tenir en compte en considerar aquest tema: **el reagrupament familiar**. El dret al reagrupament familiar, pel qual els migrants poden ajuntar-se amb determinats parents en el país a què s'han desplaçat, de vegades genera situacions delicades i conflictives. És un procés difícil. Ens trobem amb nens o adolescents que van iniciar un procés migratori en contra de la seva voluntat; en molts casos es retroben amb els seus pares després de molts anys d'absència i se senten abandonats i els pares culpables. La convivència, de vegades, és molt complicada i genera més problemes que no pas solucions. Si a això hi sumem tot el que comporta el dol migratori, podem intuir com pot ser de difícil per a un infant o un adolescent viure aquesta situació. L'exploració d'aquesta situació per part de l'educador, amb prudència i escolta activa, pot ser un espai per a la reflexió i un reajustament de conductes dins de la comunitat familiar i educativa.

III. Dol migratori i educació

El fenomen de les migracions és una característica que defineix el moment actual que estem vivint. Aporta un nou panorama a les nostres ciutats, els nostres barris i comunitats de veïns. Només cal anar pels carrers i places per veure la varietat de llengües, formes de vestir, trets ètnics i constatar aquesta realitat. Per tant, és lògic veure aquest nou paisatge en els centres educatius. És molt significatiu, i ens posa en alerta, constatar que molts educadors estan davant d'un percentatge molt elevat d'alumnes immigrants, o fills d'immigrants,

Una sessió de Formació del Professorat sobre Dol Migratori

que estan passant per alguna de les situacions que hem descrit anteriorment i que responen a aquest intricat procés d'adaptació a l'entorn i reestructuració de la personalitat.

Aquesta situació pot generar desconcert i dificultats en la tasca de l'educador. Més encara, quan no se sap què fer per donar resposta educativa i acompanyament emocional en una crisi d'aquest tipus. La necessitat d'acompanyar els alumnes en el treball del dol, amb els canvis que experimenten, els col·loca davant de la dimensió afectiva dels processos educatius. Desenvolupar aquesta competència, la competència d'acompanyament en el dol de qualsevol tipus, especialment del dol migratori, facilitaria la tasca del docent. No és pas contrari a la seva tasca d'educador en aquest moment de la història, i fins i tot el fet d'aproximar-se a la comprensió del món interior dels alumnes en situacions d'aquestes característiques podria facilitar-la.

Primer de tot hem de dir que el dol només s'acompanya, cada persona fa el seu propi camí i cal respectar aquesta condició del procés de dol: cada dol és únic i original. Tanmateix, facilita molt aquest procés el fet que hi hagi persones que, de forma madura i lúcida, siguin un suport per a la feina que cadascú realitza al seu interior. L'educador pot ser aquest adult referent que és al seu cos-

tat afavorint aquest itinerari interior a través del qual l'immigrant es vincula, novament i d'una altra manera, amb l'objecte perdut (la seva terra d'origen) i genera una vinculació nova i forta amb el lloc on ara construeix la seva vida. Per això, més que proveir de "receptes", suggerim un acostament comprensiu al món interior d'aquell que passa per aquest procés, amb actitud de presència que comprèn i acull.

Tot i aquestes consideracions, també proposem algunes accions que poden encarrilar aquest acompanyament i que cada educador i centre educatiu pot adaptar segons les seves possibilitats.

a) Relació personal amb aquest tema

La consciència, el coneixement, les vivències, la reflexió, la ideologia, la formació: tots són elements que determinen l'actitud, l'actuació i el tractament de l'educador amb l'alumnat d'origen immigrant i, en conseqüència, el tractament que es fa del dol migratori.

Potser caldria un exercici d'autoconsciència de l'educador sobre la vinculació personal amb aquests temes: immigració, dol i dol migratori. Pensem que el més important en un acompanyament de dol és l'actitud personal més que no pas l'actuació concreta. Moltes vegades no sabem què fer, però sí com estar. En primer lloc suggerim fer memòria de si hem viscut experiències similars en la nostra vida personal, si hem passat per dols per pèrdua o trasllats o si hem passat per processos similars, i això ens permetrà recordar i comprendre el que se sent. Aproximar-nos al sentiment de l'altre genera actitud de comprensió, escolta activa i ens suggereix quina posició adoptar.

D'altra banda, si bé tots els dols generen canvis profunds en la identitat de les persones, el dol migratori modifica significativament l'autorepresentació, té a veure amb la construcció identitària. Comprendre que l'immigrant hi està treballant ens situa davant la profunditat d'aquest procés i articula accions d'acompanyament en aquest sentit. Cal recordar que la representació que ens fem de l'al-

tre la fem des del nos-altres, per tant depèn fonamentalment de les característiques de la meua pròpia cultura, dins de la qual he construït la meua identitat. És oportú recordar el que diu Jiddu Krishna-murti: "No veiem les coses com són, sinó com som". D'aquí ve la rellevant i delicada tasca que exercim i l'atenció que hem de tenir a l'hora de prendre distància d'actituds etnocèntriques o universalistes, tendents a aplicar els propis valors culturals amb la creença que són millors que els altres.

b) A peu d'aula

És molt probable que no hàgim de fer gaires canvis importants en les nostres pràctiques pedagògiques, sinó que simplement les hauríem de convertir en estratègies d'acompanyament que facilitin i donin suport en aquest procés. Més encara, les mateixes activitats planificades al currículum es poden reconduir perquè l'alumne les pugui aprofitar com a elements d'elaboració del dol migratori en la construcció de la seva identitat en una cultura nova i amb persones diferents.

Un altre aspecte molt important és **EVITAR REDUCCIONISMES**. Com sempre, però més encara en aquest context, cal construir una mirada a la totalitat de la persona i evitar reduir-la a un aspecte. En l'alumne estranger, hem de parar esment a veure tota la seva complexitat i no només i exclusivament la seva faceta d'immigrant. Aquesta perspectiva pot orientar la manera de treballar amb equitat a l'aula.

Abans hem parlat de canvis en la identitat durant el dol migratori: un element fonamental en aquesta construcció identitària és l'**AUTOESTIMA**, entesa com l'avaluació que fa la persona de si mateixa a través dels inputs que rep del seu entorn. D'aquí la importància que l'educador pugui identificar els aspectes en què l'alumne immigrant pugui sentir-se més competent, perquè així li podrà facilitar que els expressi i els desenvolupi. A més, podrà reconèixer les potencialitats de cadascú en les diferents àrees del currículum, no solament en els aspectes culturals i lingüístics, sinó en la diversitat de totes les àrees. Petits gestos poden ser grans oportunitats.

Treballant el Dol Migratori amb el professorat

Cal reflexionar també com mirem i construïm el **CURRÍCULUM**. Sugerim estar atents perquè sempre hi hagi continguts respectuosos amb tots els orígens, que incorporin aspectes de les diverses cultures evitant etnocentrismes.

Considerem una gran proposta pedagògica el **TREBALL COOPERATIU** dins de l'aula, ja que potencia el valor educatiu de les relacions interpersonals i enforteix la socialització i integració, factors que afavoreixen el qui està travessant el dol migratori. Moltes vegades la desigualtat a l'aula no prové de la pertinença a grups de "diferent cultura", "racials" o de nacionalitat diferent, sinó que són fruit de la coexistència no reconeguda de diferents formes d'interaccionar a l'aula. Proposem una educació que analitzi les diferents formes d'interacció de l'alumnat a l'aula que ens permeti descobrir que, en realitat, molts dels seus referents i significats tenen més aspectes en comú amb els seus iguals del que estem disposats a reconèixer, la qual cosa permet el treball en interacció a la cerca de la igualtat i el respecte de la diversitat.

En aquest sentit, l'**EDUCACIÓ INTERCULTURAL** no té a veure en exclusiva amb continguts cognitius de cultura o etnicitat, sinó amb maneres d'interacció activa: com es coneix l'alumnat, com es res-

pecten i es valoren tant educands com educadors. Mitjançant la interacció quotidiana es pretén no només que l'alumnat aprengui alguna cosa respecte a alguna cosa, sinó que ho porti a terme dia a dia. Aquest enfocament pedagògic és indispensable per aconseguir una educació integral, i permet erradicar elements que dificultin la convivència entre cultures.

c) Responsabilitat del Centre Educatiu

Entenem que un tema d'aquesta rellevància no és una tasca només d'uns quants sinó d'una comunitat que acull i facilita el desenvolupament de cadascun dels seus membres. És el centre educatiu en el seu conjunt el que acompanya els alumnes immigrants cap al desenvolupament d'una ciutadania de ple dret, i per això cal la implicació de tots els que la integren.

Els educadors, en particular, han d'estar capacitats per desenvolupar-se adequadament quan estan davant d'alumnes que passen per situacions com les descrites. En conseqüència, cal una **FORMACIÓ PERTINENT** a través de cursos d'actualització i capacició. Un paper rellevant el tenen els tutors o tutores com a mentors dels alumnes, ja que és part específica de la seva tasca.

Per construir una mirada integradora i que afavoreixi tot el que estem afirmant, animem a dissenyar un **CURRÍCULUM COMPARTIT**. Paulo Freire va afirmar amb gran precisió i saviesa pedagògica que "qui ensenya aprèn quan ensenya i qui aprèn ensenya quan aprèn", principi que en termes de concepció i enfocament del currículum o procés d'aprenentatge comparteixen de manera inseparable educador i educand. Tots dos ensenyen i aprenen en un mateix procés, en aquest cas, modificat pel dol migratori. Així mateix, tenir en compte el **CURRÍCULUM OCULT** del Centre Educatiu pot ser un altre factor important a l'hora de pensar com tractem aquests temes en els aprenentatges que no figuren en el currículum oficial.

Entenem aquestes accions dins del marc de l'**ATENCIÓ A LA DIVERSITAT** en l'organització del Centre Educatiu, de manera que formin part d'un conjunt d'accions educatives que en sentit ampli

puguin prevenir i donar resposta a les necessitats temporals o permanents de tot l'alumnat de centre i, entre ells, als que requereixen una actuació específica.

IV. Conclusions

S'alcen moltes veus per parlar sobre el fenomen migratori, cadascuna des d'enfocaments diferents: social, econòmic, polític, antropològic, etc. i cadascuna arriba a opinions diverses i de vegades confrontades. No obstant això, cal tornar a recordar que la història de la humanitat és una història de migracions, és a l'ADN de la nostra condició humana i no podem renegar d'aquesta realitat que ens defineix. En l'actualitat hi ha moltes barreres socials que s'alimenten dels beneficis del procés migratori i s'ho cobren amb el benestar dels que van prendre aquesta difícil decisió.

Aquesta situació és un gran repte per als educadors. Amb l'experiència de la immigració es posa en joc una qüestió essencial en la vivència de cada persona com és el sentiment de pertinença. 'Esquinçament', 'desarrelament' i 'ruptura', així com 'tornar a començar', 'fer noves arrels', 'integració', són paraules i expressions que formen part habitual del llenguatge emprat pels immigrants a l'hora de narrar la seva pròpia vida. La condició d'immigrant es converteix així en el fet biogràfic central, en el fet primordial i el punt de partida de conflictes d'identitats no imaginats mai abans...

Volem acabar amb les tres paraules que Nora Borris⁶ fa servir quan descriu la base de la nostra condició d'éssers humans i advocar així per una humanitat amb els ulls ben oberts a aquestes paraules: **VULNERABILITAT** (som fràgils, febles, sensibles), **VINCULACIÓ** (depenem els uns dels altres i estem vinculats uns amb els altres) i **RESPONSABILITAT** (envers nosaltres mateixos, envers els altres i envers el món). Tres paraules que són un repte davant l'edat de la cultura que ens toca viure i alhora una actitud interna per fer front a un present com el nostre que es caracteritza per sacrificar una part de la humanitat en nom del benefici d'aquells que viuen totalment al seu gust i això quan és tècnicament possible que tothom pugui tenir accés als mitjans de vida bàsics.

Animem a tothom a ser agents actius en l'acompanyament dels dols que formen part de la nostra condició humana i ens recorden que som **vulnerables**, perquè la vida ens fereix, però som capaços de resiliència, som éssers que necessitem dels **vincles** per poder viure i això ens fa forts, i aquesta realitat impulsa la **responsabilitat** per acompanyar la vida que creix en cadascú de nosaltres.

Mario Gabriel Ciccorossi Canalini
Pedagog de l'Associació Cultura Tretze